

Pécsi egyetemi fejezet – értelmezési zárlat

Ahogy a Gandhi Gimnáziumnak, úgy a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszékének és romológia szakjának is a baranyai roma integráció meghatározó intézményének kellene lennie. Többek között természetesen abban az értelemben, hogy innen kellene kikerülnie az integráció értelmiségének, és abban az értelemben is, hogy itt kellene elemzésre, kritikára, igazolásra, megerősítésre, szellemi támogatásra találniuk az integráció mindennapi helyi történeteinek. (1)

Az volt a benyomásom, hogy az egyetem nem tölti be ezt a szerepét. Talán fontos dolgok történnek ott, de valahogy az egyetem is csak mellette él ezeknek a történeteknek, és nem bennük. Ami persze valójában teljes lehetetlenség, hiszen a cigány diákok hozzá magukkal a sorsukat az egyetemre is, és kikerülve hol máshol is volna olyan szellemi műhely, ahova visszamehetnek tanácsért, ahova visszahozhatják tapasztalataikat. De valahogy mégsem ez történik. Vagy nem történik igazán. Sehol nem érzem, sehol nem mondták egyik meglátogatott intézményben sem, hogy az egyetemre számítanak, hogy az egyetem számítana rájuk. Inkább valami zavart távolságtartást tapasztaltam mindenütt.

És persze ami a legfontosabb, soha senki sem adott a kezembe se Alsószentmártonban, se Magyarmeckén, se a Gandhiban róluk szóló dolgot, melyet az egyetemen írt volna oktató, kutató vagy diák. Ebből persze egyáltalán nem következik az, hogy ilyen dolgot ne lennének, de hogy nem tudtak róla, vagy nem tartották megemlíthetőnek, ez majdnem elegendő volt ahhoz, hogy olyan nagyon ne is legyen rájuk kíváncsi. Persze kíváncsi lettem volna, de a tanszék honlapján se sikerült efféle szövegeket találnom. Talán kitartóbbnak kellett volna lennem, meglehet.

Ugyanakkor a tanszék akkor is reprezentatív hely, ha nem bír az lenni. Ha nem szellemi műhelye a baranyai iskolai történeteknek, akkor – nem lehet másként – a baranyai roma integráció kudarcainak egyik forrása. Hiszen akkor is onnan jönnek a szakemberek az intézményekbe, ha nem kapnak megfelelő fölkesztést, ha nincs az egyetemmel jó kapcsolatuk. Ha az egyetem nem látja el a koordináló szerepét, azt senki sem láthatja el helyette. Nagyra néző terv volt a pécsi romológia tanszék, jókor, jó helyen alapították, kellett valakinek a szellemi irányítást vállalni. Megszervezőjének azonban nemcsak egy tanszék, hanem egy szellemi hálózatot kellett volna kiépítenie. Neki viszont csak a tanszékhez volt ereje, ambíciója. De a tanszék, ha csak tanszék, a szellemi hálózatnak nem szervezője lesz, hanem akadálya. Kerülgetni kell. Megkerülhetetlen lesz. Egy tradicionális humán tanszék tudománya és az érintett intézmények, közösségek között hagyományosan sokféle kapcsolat, közvetítő csatorna működik. Az új romológia tanszéknek mindez nem állt a rendelkezésére. Mivel a tanszékvezető nem fogott hozzá a kapcsolatok kialakításához, a tanszék légüres térbe került. Az egyetemi játszmák, a tudományos fokozatok, a reprezentációk, a hallgatói létszámmutatók lettek fontosak. A tanszék elszigetelt képző- és kutatóhely lett a nagy társadalmi dráma egyik fontos helyszínén. Nem a várt és nélkülözhetetlen kezdeményező, elemző, kritikus, mozgató, megerősítő szellemi műhely, hanem fék és zavar. Meg kell nézni tehát, milyen állásponton van.

A pécsi egyetem romológia tanszékének szimbolikusan kitüntetett helyét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Mindentudás Egyetemének egyetlen igazán iskolai tárgyú előadását a tanszékvezető Forray R. Katalin tarthatta 2005. november 21-én *Együtt vagy külön? Cigányok, romák, magyarok és az iskola* címmel. (2)

Az előadó nem volt könnyű helyzetben, hiszen cigányokról kellett beszélnie a cigányok helyett, kivételes helyen és kivételes alkalommal, és ezt ma már nem tekintik magától értetődőnek, nem veszik feltétlenül jó néven az érintettek képviselői. Hiszen most olyan történeti stádiumban vagyunk, hogy a cigány érdekképviselő, a cigány lét-probléma megfogalmazása attól autentikus, ami magában véve jelentős fordulat, hogy önmagát védi és fogalmazza. (Teszi azt, amit a tegnapi felvilágosultak megálmodtak.) Ráadásul Forray Katalinnak egyszerre kellett a legáltalánosabb cigány nemzetiségi, népi problémákat érintenie, és a legkonkrétabb, legégetőbb iskoláztatási gondokat. Meg kellett felelnie a roma reprezentáció és a nem roma társadalommal való párbeszéd igényének egyaránt, miközben egyik is, másik is megoldatlan. Ráadásul olyan oktatáspolitikai környezetben, ahol a roma integráció gyors megvalósításáért épp komoly offenzíva indult, amely közben nélkülözte a hitelességet és az elfogadottságot egyaránt.

Az előadás nem lehetett teljes, valójában kezdeményező szerepet kellett volna vállalnia, egy nyilvános közös gondolkodás elindítását. Nem tette. Nem próbált új és konszenzussal kecsegtető nyelvet, értelmezési keretet kínálni, lavírozott a ma divatos nézőpontok között, mintha összeillénének, mintha nem folyna áldatlan harc intézmények, tanszékek, szervezetek, csoportok, kutatók között.

A cigány művészvendég szerepeltetése, melynek oldania kellett volna az előadó személyes zavarát, valójában nagyon sütni sikerült, nem válhatott nem illusztrációvá, vagyis szerepeltetése indítékával ellentétes jelentést kapott. Radikális jogvédők följelentést fontolgattak. A nyilvánosság pedig lényegében látatlannak hagyta az előadást.

Az előadásban a legfontosabb elem épp az, ami hiányzik belőle, aminek köszönhetten elvileg Forray a felkérést: épp csak Baranya nincs jelen, épp csak a pécsi egyetemi történetről nem esik egy szó sem. Ehelyett aztán egy kulcsszereplő a kulcsjelenet helyett egy félig moralizáló, félig ismeretterjesztő előadást tartott, mely még egy személyes kutatói beszámolónál is érdekeltenebb volt. Ahol a roma ügy döntő fordulata zajlik, a roma ügy szakembereinek képzése, ott mintha valójában annyira óvatosak volnának, hogy sikerül ezt a fordulatot elsinkófálni, eljelentékteleníteni, semlegesíteni. Akik efféle munícióval hagyják el az egyetemet, tudni fognak már annyit, épp annyit fognak tudni, hogy sokáig nem fognak gondolkodni rajta.

Nézzünk néhány kiragadott részletet az előadás írott változatából:

„A cigányok, romák magyarországi helyzete mindig szóba kerül, amikor Európa valamelyik pontján etnikai vagy etnikai színezetű feszültségek, konfliktusok robbannak ki – miként legutóbb Párizsban, korábban például Szlovákiában. Szorongunk: nem Magyarország lesz-e a következő? Rossz a lelkiismeretünk, hiszen a »mi« cigányaink is valamilyen mértékben még mindig idegenek közös hazánkban, előítéletek, gyakran diszkrimináció áldozatai, túlnyomó többségük szegénységben, sőt nyomorban tengődik, esetleges segítyekre utalva.”

Ez az első, kiemelt bekezdés. Az előadó a közbeszédet uraló antidiszkriminációs felütést választja, a szokásosnál kissé oldottabb változatban. És rögtön súlyos tételt fogalmazva, bizonyára a leegyszerűsítés kedvéért, hiszen a „még mindig” kifejezés egy olyan történelemre utal, amely a mai idegenséget kezdettől hordozza, és még nem vetette le. Ráadásul az „idegen” szó azt sugallja, mintha ez attitűd kérdése volna, hogy tudniillik hozzánk tartozók lehetnének, mi azonban idegenként tekintünk rájuk. Holott épp nem idegennek tekintette a cigányokat a velük évszázadokon át együtt élő vidéki magyarság, hanem másoknak. Olyan nem idegeneknek, jó vagy rossz ismerősöknek, ide tartozóknak, akik mások, annak következtében, hogy mások is voltak, életformában és civilizációban is mások, akikkel azonban megtanultak együtt élni, minden természetes (és természetesen kölcsönös) idegenkedés ellenére is. Sőt önálló kulturális entitásukat nem feladva szoros mindennapi együttműködésekre, kapcsolatokra, mélyen gyökerező, az együttélésből születő sajátos kultúrát termő kapcsolatokra is sor került.

A cigánykérdés a mai változatában és élességében éppenséggel nem régi, ez volna a lényege, hanem nagyon is új, nagyon is váratlan. Nem természetes, logikus következménye közösségek tudatos, tudatosan rossz, önző, ellenséges magatartásának. Ne toljuk át bizonytalan, zavaros, múltbeli társadalmi bűnök számlájára, ne kelljen múltból fakadó szegyenként tárgyalni a cigányok jelenének tragikumát.

Es annak ellenére, hogy az előadó maga figyelmeztet arra, hogy ne tekintsük homogén közösségnek a cigányságot, maga ezzel a visszatekintő általánosítással kezd. Sorra veszi a különböző cigány nyelvi-kulturális csoportokat, megemlíti, hogy az ország cigány lakosainak egy része történelmi léptékkal mérve nagyon is friss betelepülő. Ebből azonban csak azt hangsúlyozza, hogy kulturálisan sem tekinthetjük a magyar cigányságot egységes közösségnek, de egyéb, ennél is fontosabb jelentéseire nem figyelmeztet. Hiszen az oláh-cigányok százötven, a beások százéves hazai története a közös társadalmi sorsvállalásnak még csak első korszaka lehetett. Az együttélés és az összetartozás finom társadalmi szövete ki sem alakulhatott. (Annál is kevésbé, mivel a magyar társadalom a múlt században legalább négy olyan átalakuláson, fordulaton ment át, amely a társadalom legmélyebben húzódó szöveteire is hatott, és többnyire kifejezetten roncsolóan.) Miközben a romungrók tekintetében pedig épp azt mondhatjuk, a ki nem kényszerített nyelvcsere a legjobb bizonyíték rá, hogy megvalósult egy tartalmas szervesülés. Mely aztán ma, a cigányságot sújtó, sajátos, új, negatív homogenizáció következtében kezd ismét kérdésessé válni. Hiszen, ha különböző mértékben is, de egyik cigány csoport sem képes súlyos válság nélkül beilleszkedni a modernséggel összegabalyodott posztmodern társadalomba. (Valaha, a 19. század végén a cigány szó az életforma negatív minősítése mellett hordozott egyfajta bensőségeséget, a lekezelés mellett az etnikai szuverenitás elismerését is, míg ma a nyomor és a bűnözés van már a jelentések első körében, párhuzamosan egy új közösségi identitás elemeivel.)

Nagyon fájdalmas, hogy Forray a politikailag köztesnek vélhető álláspontot úgy állítja elő, hogy voltaképp elfogultságok közt egyensúlyoz, tévedést tévedéssel korrigál. Nem a saját terepén mozog, mintha az oktatásszociológiának nem volna saját nyelve, nem azt mondja, amiről neki tudnia kellene, felülírva és kikezdve a politikai elfogultságok körét.

Azt kérdezi:

„Vajon felismerte-e a cigányság az iskolázás fontosságát, vajon tesz-e önmaga érdekében? Erre a gyakran feltett kérdésre igennel válaszolhatunk: 30 éve, az első nagy mintán végzett cigánykutatás óta hatalmas változások történtek. Az írástudatlanság a legidősebb-

Nagyra néző terv volt a pécsi romológia tanszék, jókor, jó helyen alapítottatott, kellett valakinek a szellemi irányítást vállalni. Megszervezőjének azonban nem csak egy tanszékot, hanem egy szellemi hálózatot kellett volna kiépítenie. Neki viszont csak a tanszékhez volt ereje, ambíciója. De a tanszék, ha csak tanszék, a szellemi hálózatnak nem szervezője lesz, hanem akadálya. Kerülgetni kell. Megkerülhetetlen lesz. Egy tradicionális humán tanszék tudománya és az érintett intézmények, közösségek között hagyományosan sokféle kapcsolat, közvetítő csatorna működik. Az új romológia tanszéknek mindez nem állt a rendelkezésére. Mivel a tanszékvezető nem fogott hozzá a kapcsolatok kialakításához, a tanszék légüres térbe került.

bekre szorult vissza, a fiatal korcsoportokban az általános iskola elvégzése lassan teljes körűvé válik, egyre többen lépnek tovább érettségit adó középiskolába, felsőoktatásba. Joggal állapíthatjuk meg, hogy ezek az arányok – különösen az általános iskola utáni tanulás – messze elmaradnak a teljes népesség hasonló arányaitól, semmiképpen nem lebecsülhető eredmények azonban egy olyan közösségben, amelynek tömegei még egymásfél nemzedék előtt is idegenül, ellenségeként álltak szemben az iskolával.”

Kérdése a leggyakoribb kérdés, melyet a cigányságot negatívan minősítő emberek szoktak feltenni, tárgyilagosságuk bizonyítékeként. Csakhogy a kérdés magában véve rossz. Mint ahogy az iskolával szemben ellenségesen, idegenül álló cigány közösség képe is félrevezető. Hiszen hogyan lehetne az iskoláztatással szemben barátságos az a nép, amelyik önmaga tradicionális életformájának, kultúrájának a megőrzését egyedül az iskoláztatástól való elzárkózással biztosíthatta? Ráadásul, mondjuk, az erdőkből a falvakba betelepülő beások esetében az általános és teljes iskoláztatásba való bekapcsolódás több száz éves civilizációs ugrás lett volna, és végeredményben lett is.

A rossz kérdésből következően a válasz is rossz. Hiszen az iskoláztatás javuló mutatói még csak kismértékben a cigány családok, közösségek kulturális fordulatának, aktivitásának a sikere, lényegesen nagyobb mértékben az állami, intézményi, társadalmi civilizációs programok eredményei. Ahogy tehát a kérdés joggal ingerelheti a cigány integráció elkötelezettjeit és persze mindenekelőtt magukat a cigányokat, úgy a válasz joggal tűnhet inkább a tények elkendőzésének, mint reális helyzetképnek.

S mindeközben épp annak a megértése, tisztázása marad el, hogy a cigányság iskoláztatása nem a tudatlanságtól a tudáshoz, az elmaradottságtól a felemelkedéshez vezető út pusztán, hanem egy tradicionális kultúrában magát megőrző etnikai közösség nagy sorsfordulata is – hogy modern társadalmi csoporttá válik-e önmaga megőrzésének keretei közt, vagy a modernség áldozatává, selejttjévé, afrikai, dél-amerikai kolóniává, mely általános pusztulást jelent mind közösségi, mind civilizációs, mind kulturális értelemben. Ez utóbbi alighanem folyamatosan zajlik, magától történik, ezer jele van. Az előbbi megjáratlan út, alig-alig jutottunk valamire, roppant közösségi erőfeszítéseket igényel cigány és nem cigány részről egyaránt. És egyik fél igyekezeteivel sem állunk jól.

Különös egyveleg a következő tétel is:

„A társadalmi integráció gyakorló terepén, az oktatási rendszerben a gyermek, a fiatal nemcsak a családi »előképzetlenség«, a szegénység nyomasztó terheit hurcolja magával. Mindazok a vélt vagy valóságos bűnök nehezítik »iskolatáskáját«, amelyet a cigánysághoz sorolt népcsoport bármely tagja bármikor elkövetett!”

Az előzők alapján világos, hogy az iskolai beilleszkedés milyen nagy dráma a cigányság jelentős csoportjai számára. Az előképzetlenség és a szegénység ennek pontatlan, hiányos jellemzése, hiszen a szegénység, az előképzetlenség adott korszakban, adott társadalmi rétegben kifejezetten nagy felhajtóerő volt végig az ötvenes és a hatvanas években Magyarországon. A cigányság nyugati csoportjai, közösségei a nyugati dinamikus társadalmakban is képesek voltak külön civilizációs minőséget megőrizni a maguk számára. Nehéz belátni, hogy ez épp ott nem lehetséges, ahol a cigányság létszáma jóval nagyobb. Pedig pontosan ez a helyzet. A magával jól boldoguló modern társadalom is csak töredékeket bír magával vinni. Hát akkor hogyan volnának képesek szimbiozusra az egyre növekvő létszámú és arányú roma társadalommal a modernségtől szenvedő, hátrányokkal küszködő, szétzúzott struktúrájú-szövetű keleti hiánytársadalmak? A cigányságnak nincs más útja, mint a modernizáció. A tanulás és a tanulás. Ehhez azonban épp nem a ma olyannyira heves és méltóságtól duzzadó jogvédelem a járható út, hanem az önkéntes közösségi jogkorlátozás. Hogy a gyermekeknek nincs joguk nem tanulni, nincs joguk az iskolával szemben az otthont választani, nincs joguk panasszal fordulni az iskolát nem becsülő szülőkhöz, ezt a fájdalmas odisszeát a hazatéréshez végig kell járni. Az csak szírhéngang, hogy itt és így kell jónak lennie a világnak. Hogy nem kell hajóra szállni.

Hogy nem kell megvívni a harcot az elemekkel újra meg újra, hogy nem kell ezerszer legyőzni saját magukat. És különben is, a szegénység sosem csak teher volt, mindig is volt méltósága, és ma is van, csak nem szabad ezt a méltóságot nem a felemelkedés erőforrásává tenni, hanem átcsúsztatni panaszskultúrába.

Ami pedig az iskolatáskát lehúzó bűnöket illeti. Nem tudom, miféle bűnök lehetnek azok, amelyeket hetediziglen felrónak a gyermekeknek is. A magyar társadalom emlékezte még saját, nagy, kollektív tragédiáira vonatkozóan is töredékes. És ez a cigány társadalomra legalább annyira igaz. Nem tudom: mik lehetnek a képzelt bűnök? Talán az előítéletekről volna itt szó? A kollektív tapasztalatokról? A kulturális sztereotípiákról? De akkor miért nem azokról? Egyébként pedig a valóságos bűnök számontartása egy egészségesen működő közösségben normális, a képzelt bűnöké pedig abnormális, nem kellene itt valami distinkció? Van olyan nézőpont, ahonnan nézve mindegy? És akkor még szó sem esett annak az általánosításnak a furcsaságáról, hogy iskolás gyerekek volnának népük (képzelt) bűnei miatt felelősnek tekintve. Ebben a tételben sem ismerek rá a magyar iskolára.

Van sokféle probléma a cigány gyerekek iskolai elfogadásával, fogadtatásával. De valójában sokkal nagyobb probléma a tanácstalanság. Egyszerűen nincs sikeres modell. Minden eddigiről kiderült, kiderítették, hogy maga a megtestesült elnyomás, szegregáció. Például: egyáltalán nem a cigány gyerekek összetételére és elkülönítésére találták ki a főlzárkóztatást, ma már pedig afféle rasszista találmányként tartjuk számon. Pedig csak sikertelen volt. Nem elvileg, hanem mindig ott és akkor, ahol használták. Ezerféleképpen tolták el. És éppen ezért kijavítani is csak ezerféleképpen lehet. Nem egy új, megint nem működő, mert intézményileg, államilag irányíthatatlan modellel.

Ebből egyúttal az is belátható, hogy nem a megfelelő találmány volna a lényeg, és nem is a lakosság és a magyar iskola cigánybaráttá kényszerítése. Nem gondolkozhatunk úgy, hogy ha valaki nem a friss állami eljárási szabály szerint dolgozik, akkor biztosan rosszat tesz, mint ahogy azt sem állíthatjuk, hogy aki az új szabályoknak nagyon megfelelően működik, az tényleg hatékony is. A látszat persze mindig mindent igazol, hiszen a szabályokhoz mindig hozzá van rendelve a pénz, az elismerés, az igazolás. Következésképpen öntudattól duzzadva, sok pénzt költve, nagy lelkesedéssel erős látszatokat lehet előállítani a kváziműködésről. Mint ahogy a hatékony működés meg mindig csupa göcsört, már pusztán valódi természete szerint is, hiszen konfliktusait, dilemmáit nem rejtegeti, nem rekeszti kívül, hanem mindig konfliktusorientált, mindig vállalja a szembesülést. Az állami ész azonban az ilyesmitől szédül. Elbizonytalanodik. Kétségei támadnak. Rendet akar tenni, és mindent elront.

Amikor a szerző ráolvassa a szentenciát az intézményekre, és azt a benyomást kelti, mintha ez lenne a probléma, az intézményesült diszkrimináció, mely csendesen, de konzekvensen elnyomja a cigányokat, akkor abba a zsákutcába fordul, amelyben húsz éve toporog a magyar cigánypolitika:

„Az iskola, az önkormányzat, a rendőrség, a plébánia – a társadalmi szervezetek – egységesen cigányként tart számon mindenkit függetlenül szociokulturális vagy gazdasági helyzetétől, különösen függetlenül kibocsátó etnikai csoportjától. A besorolás »természetesen« többnyire megbélyegzést vagy éppen diszkriminációt jelent: a Kalányos vagy Raffael nevű beteg esetleg akkor is később kerül sorra, ha a munkahelyén megbecsült szakmunkás vagy éppen tanár.”

Egységes intézményi álláspontot tételez, melynek valamikor ki kellett volna alakulnia valahogy, az intézmények ugyanis intézmények, ahol nehéz diszkriminálni, hacsak nincs valahogy programozva rendeletekkel, szabályzatokkal vagy egyebekkel. Tetszetős érv a név szerinti hátrasorolás az orvosnál, csakhogy a tipikus házirendelőben a betegek maguk tartják számon a sort (vagy esetleg sorszámot húznak), és nehezen tudom elképzelni, hogy bárki bemenne egy másik ember előtt az orvoshoz, előretolakodva, csak

azért, mert „az” cigány. (Hamarabb megesik, hogy a cigány, aki nincs igazán otthon az intézményi viselkedés normáiban, hiszen a türelmes várakozás maga is a nehezen megszereshető kultúrjvak közé tartozik, egy percet sem akar, bír várni. A várakozást megálázásként fogja föl.) Másfelől pedig a háziorvos ismeri a betegeit, nincs abban a helyzetben, hogy előítéleteit sokáig melengesse, hisz kénytelen valódi ismeretekre szert tenni. „Raffael tanárnő” pedig a rendelőben is tanárnő lesz. Még tanárnőbb is, mintha nem Raffael volna. Hogy aztán a személytelenebb kórházi világban valaki nem az általános közömbösségnek rója fel a vele történeteket, hanem cigányságát gyanítja a bánásmód okaként, az megeshet, de ezt a téves vélekedést nem kellene erősíteni. Mint ahogy persze előfordulhat az alkalmi rossz tapasztalatok általánosítása is. Hogy valóban előítélettel fordulnak egy új cigány beteg felé. Még akkor is, ha ez a személyes érintkezés nyomán többnyire oldódik. Van persze az intézményekben, elsősorban az igénytelenség változataként, személyes diszkrimináció, előítéletes bánásmód, ezt azonban semmiképpen nem volna szabad intézményi problémaként jellemezni, mert ebből éppen afféle megoldások születnek, mint az intézmények megregulázása, ami a tényleges diszkriminációval szemben hatástalan, sőt inkább annak fedezékéül szolgál, megerősíti, maga is forrásává, indítékává lesz a diszkriminációnak. Az intézményi szféra általános elmarasztalásával nemcsak az intézményben dolgozó egyéneket mentik föl személyes felelősségük alól, hanem a védendő, diszkriminálnak tekintett közösséget is félrevezetik, hibás cselekvési pályákra irányítják. Ott is háború lesz, ahol lett volna tér az egyeztetésre.

Mégis, kétségtelenül, az intézmények és a cigányság kapcsolatában több konfliktus van, mint a nem cigányok intézményi kapcsolataiban, de ebben a cigányokat érő hátrányos megkülönböztetés mellett jelentős szerepet játszik az, hogy az intézményi viselkedés elsajátítása a cigányok egy nem jelentéktelen hányada számára javarészt új történelmi feladat. És egyre gyakrabban előfordul, hogy nem a cigány alkalmazkodik a személytelen intézményi létmódhoz, hanem az intézmény tanul meg alkalmazkodni egy alapvetően más viselkedéskultúrához. A kórházak egyre inkább elfogadják, hogy a cigány betegekhez a látogatók nagy társaságban érkeznek, és másként viselkednek, mint a nem cigány betegek látogatói. (3) Egyre több iskola alakít ki a gyermeke vitás ügyében személyesen eljáró cigány szülő fogadására új etikettet, a rendőrségen, a hivatalokban megjelenetek a roma referensek, akik segítenek a roma érdekvédelemben, a kultúrák közötti kapcsolatokban. (4) Hiszen egy erősen intézményesített kultúra, mint amilyen a magyar, nem könnyen találja meg a kapcsolatokat a közelmúltig szinte semmilyen intézményesítettséggel nem bíró roma társadalmi kultúrával. És fordítva, a személyes és eseti ügyintézéshez szokott cigányságnak nehéz dolga van az intézményekkel. De ezt szerencsétlen dolog lefordítani megbélyegzettségként, diszkriminációként, hiszen ezzel a megértést és a megoldást is akadályozzuk.

És akkor arról még szó sem esett, hogy az egyes intézménytípusok, az egyes intézmények maguk is mennyire különböznek, hisz épp a széthullás és az átépülés zajlik, az általános cigányellenességet a legambiciózusabb kutatások sem igazolják. Ez inkább a politikai közbeszéd illendő fordulata, a problémához való pozitív hozzáállás demonstratív igazolása. Valójában szellemi rövidzárlat. (5)

Az előadás legnehezebb mutatványa következik. A tételezett és meg nem értett cigány másságot kell megfogalmazni, melyet ha a magyar iskolák megértenének és elfogadnának, nem lehetne gond az iskolai szocializációval.

„A cigány közösségre vonatkozó kevés pozitív tartalmú sztereotípiát a gyermekszerep. Persze nem arról van szó, hogy a cigányok jobban szeretik gyermekeiket, mint a nem cigányok, a gyermekvállalás azonban fontosabb szerepet játszik családjaik életében az önmegvalósításnál, a saját karrierénél. Ez elsősorban a nőkre érvényes, akik a hagyományosabb közösségekben egyéni életpályájukat a gyermekeikkel befejezettek érzik – legálábbis a szülőkor vagy a gyermekvállalási lehetőségek végén.

A kisgyermek a család és a közösség kincse, a legszegényebbek számára is ünnep jövetele. Királynő vagy királyfi, akinek minden kívánságát azonnal teljesíteni kell, sírni hagyni nem szabad. (»Gádzsót nevelsz a gyerekedből?« – kapja az intést az anya, ha sírni hagyja a gyermekét.)

A kisgyerek minden produkciója a család és a közösség bámulatának tárgya, még nem tud felállni, de zenére táncolni kezd anyja ölében, éneket imitál, gagyogni, majd beszélni kezd, családja, tágabb közösségének minden tagja kézbe veszi, csókolgatja. Szinte korlátlan szabadságot élvez, ezért egy pillanatra sem szabad magára hagyni. A felnőttek távollétében a nagyobb testvérek – ha fiúk, ha lányok – vigyáznak rá, ugyanúgy dédelgetik, féltik, a széltől is óvják, mint a felnőttek. A gyerek a család, a közösség körében nevelkedik, annak csaknem egyenrangú tagja, a gyerek részt vesz a felnőttek minden tevékenységében. Eleinte csak jogai vannak, de később egyre több a kötelessége is. A 6-7 éves kislány gyakran már meg tud főzni egyszerűbb ételeket – sámlira állva a tűzhely mellett –, ki tud takarítani, bevásárolni. A gyerek így igen hamar válik autonómmá és innovatívvá. Tiszteli a felnőtteket, és azok is tisztelik őt. Arra bátorítják, hogy létesítsen önálló kapcsolatokat a környezetével (pl. gyűjtsön színesfémeket, vegyen részt a kereskedésben). A gyerekek a saját tapasztalatokat, az önálló kezdeményezést és felelősséget meghatározott keretek között felnőtt ellenőrzéssel, de önállóan sajátítják el.”

Ez a roma család, és az ebben a családban nevelődő gyermek képe olyannyira stilizált, hogy eredeti rendeltetésének ellenkezőjét szolgálja: nem azt teszi érthetővé, hogy miért nehéz a cigány gyerekek iskolai beilleszkedése, hanem azt teszi érthetatlenné, hogy az érzelmileg kedvező feltételek között felnövő, autonóm és innovatív cigány gyerekek hogyan nem válnak bármely iskola legkiválóbbjaivá? Miért kell őket integrálni? Hiszen minden iskola efféle gyermekekről álmodik, aki tud jogokról, kötelességekről, és tiszteletet tanulva nevelkedik.

Az elemzés vége pedig már szinte paródia:

„A cigány, roma gyermek (illetve közössége) és az iskola közötti konfliktusok mögött gyakran az áll, hogy az iskola változatlanul gyermekként kezeli. A szidás, a fegyelmezés, a rossz jegyek a felnőtt fiatal hölgy és a gyakran igencsak macsó fiatalember számára emberi méltóságát, büszkeségét sértő eljárások.”

Miért kellene szidni, fegyelmezni, rossz jegyekkel büntetni a többi gyermeknél érettebben, felnőttebben viselkedő cigány gyerekeket? Felnőtt fiatal hölgynek pedig pusztán amiatt nem nevezném a 12–14 éves cigány kislányokat, mert nemileg fogamzóképesek, és olykor gyermeket is szülnék. Gyermekük nevelése viszont a legkevésbé sem abban a szellemben folyik, ez a mindennapi tapasztalat, melyet az imént Forray fölidézett. Már

Van sokféle probléma a cigány gyerekek iskolai elfogadásával, fogadtatásával. De valójában sokkal nagyobb probléma a tanácstalanság. Egyszerűen nincs sikeres modell. Minden eddigiről kiderült, kiderítették, hogy maga a megtestesült elnyomás, szegregáció. Például: egyáltalán nem a cigány gyerekek összetételére és elkülönítésére találták ki a fölzárkóztatást, ma már pedig afféle rasszista találmányként tartjuk számon. Pedig csak sikerületlen volt. Nem elvileg, hanem mindig ott és akkor, ahol használták. Ezerféle képpen tolták el. És éppen ezért kijavítani is csak ezerféle képpen lehet. Nem egy új, megint nem működő, mert intézményileg, államilag irányíthatatlan modellel.

csak azért sem, mert a gyermekért való felelősség első lépése a magáért való felelősség. Az pedig többnyire nincs sehol, hiszen akkor a tanulás, a munka, az otthonteremtés igénye együtt járna a gyermekvállalással. De nem jár együtt.

Azzal a megfogalmazással, hogy a hagyományosabb közösségekben a nők befejezettek tekintik egyéni életpályájukat a gyermekvállalással, az előadó átsiklik azon a lényeges problémán, hogy a gyermekvállalást valójában akkor értelmes az életpálya befejezettségének nevezni bárki szempontjából, az ösközöségtől máig, ha a gyermekvállalással egyúttal a gyermek és a család élete is elrendeződik. De hát erről gyakran szó sincs, és éppen ez az iskola problémája, ez a társadalom problémája, hogy csak gyermekvállalás van, és a gyermek és a család gondja ezzel a közösségre hárul át. De az állam a gyermekeket nem tudja fölnevelni a családok helyett, csak ha elveszi. Persze még akkor sem igazán. A vállalt, de föl nem nevelt gyerekek sokasága – ez az, ami ma a szegény cigány társadalom gondja. És ezzel nem tud megbirkózni az iskola. A tradíciókat őrző, sajátos cigány kultúrához való alkalmazkodás édes gond volna, az intézmények örömet elsajátítanak.

Az előadás vége felé beszél az előadó a cigány fiatalok egyetemi pályafutásáról:

„Nincsen, illetve nagyon kevés rendszerezett kutatásból van adatunk a felsőoktatásban tanuló cigány, roma diákokról, ám annyit megállapíthatunk, hogy mind a nappali, mind a levelező oktatásban gyakori közöttük az évfolyamtársaiknál lényegesen idősebb. Társadalmi-gazdasági és etnikulturális okokat egyaránt kereshetünk e jelenség mögött.”

Furcsa hallani ezt a tanácsalanságot egy olyan egyetem romológia tanszékének vezetőjétől, ahol nyilván meglehetősen számban tanulnak roma fiatalok. Az ember napi kapcsolatot képzelne el közöttük és a kultúrájukat egyetemi szakként oktató tanszék között.

Az előadás címét adó kérdésre csak röviden tér ki az előadás végén Forray. Megállapítja, hogy az eddigi modellek szegregációhoz vezetnek. (Nem is említi azt, hogy ebben milyen jelentős szerepe volt a cigány népeségrobbanásnak és vele párhuzamosan a magyar népeségfogyásnak, a sok kis településen lezajlott lakosságcsereének, hogy tehát a felzárkóztató osztályok pusztán létszámuk alapján kezelhetetlenné váltak.) És bizalommal van az új program, az integráció iránt. De hogy ez az integráció mit jelent valójában, az osztályterekben, a településeken, a tantervekben, miféle konfliktusokra kellene föl-készülniük az iskoláknak és a szülőknek, annak elbeszélésébe már nem fogott bele. Pedig most épp ez a kérdés.

Jegyzet

(1) Részlet a szerző *Kiütkeresők* című, a *Magyarország felfedezése* sorozatban megjelenés előtt álló könyvéből, amelyben a cigányság iskolai felemelésére tett Baranya megyei kísérletek alakulásáról számol be.

(2) Miközben ezoterikus kutatói területek sora kapott a Mindentudás Egyetemén bemutatkozási lehetőséget, a hazai tudáskultúra alapintézményéről, az iskoláról csak érintőlegesen esett szó az első százhatvanhárom előadás során. Baj van tehát a tömegkommunikációs értékrenddel. (Ami persze tükrözik csak a közéleti cselekvési mintáknak.) Vakság ez, rosszul látás, téves helyzetmegítélés, rontva az iskolai világ amúgy is gyenge pozícióit, s ezzel sújtva a cigányok oktatásának ügyét is, minden külön motívum nélkül is.

(3) Antal Z. László (2007): „A »kisebbség« és az intézmények közötti együttműködés akadályai és

lehetőségei az egészségügyben”. 1–2. *Tani-tani*, 40. és 41.

(4) www.sonline.hu/somogy/kozelet/roma-referensek-a-rendorsegen-95506 - 42k

(5) Zsigó Jenő, a roma közélet jeles képviselője, a közelmúltig a Fővárosi Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke többször is genocídiumról beszél a magyarok, Magyarország cigányellenességét jellemezve, a bátor kritikus hősies pátoszával, keserűségével, azokban az években, amikor még a Magyar Gárda gondolat sem volt.

Takács Géza

Monor, Kossuth Lajos Általános Iskola